

ACTORI POFTIȚI ȘI NEPOFTIȚI AI PREFACERILOR SOCIAL-POLITICE DIN ORIENTUL APROPIAT

LUCIAN SANDA*

Abstract. *The research aims to determine whether the current socio-political transformations in the Middle East are the result solely of an internal need for change, or policy effect of exogenous factors (U.S. geostrategic interests). Content analysis of documents and official statements was used as a methodology. It focuses on latent content analysis. Data were accessed from the official sites of governments and other public institutions involved. The conclusion is that the current reconfiguration of political order in the Islamic states is not alien to foreign policy dimensions of major powers. The events of early 2011 are the result of overlapping collaboration of the two categories of „participants“ and interests. Target locations were the Arab states with authoritarian, often dictatorial regimes, such as Iran and Libya.*

Keywords: *revolte, smart power, modernism, fundamentalism.*

Este un fapt cunoscut că fenomenele și procesele sociale și politice înregistrează de-a lungul timpului o anumită ciclicitate. Așa cum destrămarea sistemului comunist a reprezentat cea mai importantă schimbare ideologică din Europa de la sfârșitul secolului al XX-lea, începutul secolului al XXI-lea este marcat, fără îndoială, de acțiunile de răsturnare a regimurilor politice din Orientul Apropiat. Există numeroase diferențe¹ în comparația propusă. Prima prefacere a vizat schimbări ideologice clare (renunțarea la comunism și accesarea la democrație), pe când în spațiul islamic transformările sunt presărate de incertitudini și echi-voc. Dacă în Europa sud-estică exista o singură cale, un singur model (cel occidental, aflat în imediata proximitate, dincolo de Cortina de Fier), în Orientul Apropiat avântul spre democrație al tinerilor este frânat de lipsa unei culturi politice și de existența unei alternative la fundamentalismul islamic.

Înlănțuirea evenimentelor de la începutul anului 2010 din sud-vestul Asiei și nordul Africii (Magreb) și mai ales existența unor disfuncționalități interne evi-

* Absolvent de doctorat — Facultatea de Sociologie, Universitatea București.

¹ Revoluțiile din 1989 au urmărit, printre altele, îndepărtarea unei hegemonii externe (Uniunea Sovietică), pe când mișcările sociale din sud-vestul Asiei și nordul Africii urmăresc răsturnarea ordinii politice interne. Ca puncte comune, schimbarea regimului din Tunisia este asemănătoare cu căderea regimului comunist din Polonia, ambele realizându-se pe cale pașnică.

dente induc ideea că răsturnarea regimurilor politice a fost produsul exclusiv al reacției spontane a mulțimilor, efectul contagiunii și propagării unei deznădăjduirii populației care atinsese masa critică de suportabilitate. Cea mai mare parte a populației trăia în sărăcie, adesea la limita subzistenței, șomajul atinsese și chiar depășise procentul de 50% în rândul tinerilor, corupția devenise endemică la toate nivelurile administrației și instituțiilor publice (ceea ce accentua și mai mult sentimentul de inechitate socială), ineficiența organelor statului era notorie etc. Toate acestea, în contextul îngrădirii² unor drepturi și libertăți fundamentale, au dat naștere unei stări generale de anomie în rândul populației, care a culminat cu ieșirea lor în stradă. Cauza principală a acestor transformări fără precedent în istoria contemporană a spațiului arabo-islamic a constituit-o, indiscutabil, nevoia organică de schimbare³.

Într-o asemenea situație, populația săracă și frustrată a căutat soluții în orice structură de putere (internă sau externă) care corespundea nevoilor lor sociale și economice și care putea aduce o îmbunătățire a nivelului de trai. Întrucât în regimurile monarhice de factură islamică (ultraconservatoare) și mai ales în republicile dictatoriale nu exista o opoziție internă bine consolidată care să catalizeze, în mod real, energiile și speranțele cetățenilor, factorii exogeni au fost identificați de masele populare (mai ales de tinerii care dezvoltaseră o mai bună capacitate de conectare și reacție) drept „panaceu” pentru îndeplinirea nevoilor lor. În consecință, majoritatea populației din Orientul Apropiat era extrem de receptivă la orice fel de sprijin venit din această direcție. Acesta a fost primul plan.

Pe de altă parte (planul doi), SUA au anticipat iminența unor mutații social-politice generale în spațiul islamic cauzate de gravele probleme de ordin economic și social cu care se confruntau cetățenii acestor țări. Este notoriu faptul că în asemenea situații are loc o propensiune⁴ a indivizilor spre aderarea la forme radicale de manifestare, așa cum s-a mai întâmplat în Egipt după criza economică din 1928/1929, când și-a făcut apariția „comunitatea” Fraților Musulmani. Fundamentalismul islamic este recunoscut drept pepinieră pentru recrutarea și formarea de adepți ai organizațiilor teroriste, iar America era încă în plină campanie de luptă împotriva terorismului⁵ și ținta principală a unor astfel de acțiuni. Așa încât SUA au adoptat o strategie prin care să preîntâmpine tendința de mi-

² În majoritatea țărilor arabe, chiar și în cele mai deschise spre liberalism (așa cum sunt Egiptul sau Marocul), au loc încălcări grave ale drepturilor omului (civile, politice, sociale).

³ Unii autori, de exemplu Vladimir Tismăneanu, susțin teza că revoluțiile secolului XXI sunt provocate mai degrabă de cauze culturale și morale, decât de cele sociale și economice care de fapt se subsumează celor ce țin de idealismul moral, de viziunea liberală despre autonomia individului etc. Rămân totuși la convingerea că ceea ce afirma la începutul secolului trecut Gustave le Bon, și anume că trebuințele figurează printre marii generatori ai opiniilor, comportamentelor etc., iar cea mai puternică dintre ele este foamea, rămâne la fel de valabil și astăzi. Gustave le Bon, *Opiniile și credințele*, traducere de Leonard Gavrilu. București, Editura Științifică, 1995, p. 94.

⁴ Este suficient să ne amintim de momentul adeziunii necondiționate a poporului german la partidul național-socialist și la nazismul lui Hitler, pentru a înțelege că, în momente de deznădăjduire, cetățenii găsesc refugiu în formațiunile politice extremiste; în cazul populației arabe, fundamentalismul islamic este văzut de mulți supuși ca fiind singura cale de ieșire din criza structurală a societății lor.

⁵ Osama bin Laden nu fusese încă lichidat, și oricum, chiar și așa, sfârșitul perioadei benladiene nu presupune nicidecum sfârșitul terorismului (Al Qaeda e doar una dintre numeroasele organizații teroriste, numai în Orient acționează zeci de asemenea mișcări extremiste cu sute de ramificații în toată lumea).

grare a tinerilor arabi spre integrismul islamic și astfel au ales să aducă în atenția popoarelor din Orientul Apropiat dimensiunile lumii moderne: democrație, liberalism, economie de piață, respectarea drepturilor omului etc. A fost o strategie-mă deloc ușoară, cu multe variabile, cu multe necunoscute, cu rezultate nu imediate, nici măcar garantate. În ultimă instanță, respectivele demersuri politice și diplomatice au avut nu doar meritul de a îndepărta tineretul arab de la varianta militantismului islamic⁶, văzut adesea ca unică soluție pentru ieșirea din actuala criză, ci și meritul de a grăbi reacția și de a concentra forța cetățenilor nemulțumiți și descurajați împotriva regimurilor despotice. Strategia *smart power* a vizat o deschidere evidentă din partea SUA către societatea civilă din Orientul Apropiat, în vederea dezvoltării de parteneriate antreprenoriale cu întreprinzătorii arabi, mutual avantajoase, care să asigure inclusiv progresul și bunăstarea popoarelor musulmane. Baza și totodată momentul care a inaugurat relansarea relațiilor dintre SUA și statele islamice îl constituie Declarația lui Barack Obama de la Cairo.

1. În iunie 2009, în *Aula Universității Islamice Al-Azhar din Cairo*, președintele Obama făcea cunoscute dimensiunile curajoase ale noii doctrine a SUA, *smart power*. „Fenomenul Cairo“, cum l-am numit în lucrarea *Redimensionarea politicii Statelor Unite ale Americii. Symbolism și reprezentativitate*⁷, are de partea sa șansa să schimbe fundamental cursul politicii externe a Casei Albe. În vederea asigurării supremației⁸ în lume, obiectivul principal al actualei administrații de la Washington este dezvoltarea de parteneriate și alianțe, la toate nivelurile, peste tot pe mapamond, iar acordarea de asistență antreprenorială, inclusiv sprijin financiar substanțial, este coordonată de bază a „seducției“. Pentru acest lucru este nevoie în primul rând de schimbarea imaginii⁹ Americii în lume, iar în această nouă viziune politică, lumea islamică reprezintă principala preocupare a Casei Albe¹⁰. Toate celelalte zone strategice de interes major pentru SUA (regimurile ostile din America Centrală, America de Sud și chiar Orientul Extrem — Cuba, Bolivia, Coreea de Nord etc.) au trecut în plan secund. O asemenea poziție nu este într-un tot nouă pentru Washington, semnele schimbării au apărut încă din timpul mandatului lui George Bush, atunci când secretarul de stat, Condoleezza Rice, se adresa studenților, în iunie 2005, tot de la Cairo, vorbindu-le despre libertate și valorile democratice și avansa o evoluție importantă în relațiile arabo-americane.

⁶ Sau de la modelul revoluției iraniene din 1979, a cărei finalitate este prea bine cunoscută: instaurarea unui regim autoritarist, așa cum este cel al lui Ahmadinejad.

⁷ Publicată în revista „Univers Strategic“, a. I, nr. 4/decembrie 2010, p. 240.

⁸ Motivul principal care a reclamat schimbarea radicală în politica externă a SUA a fost determinat de reactivitatea lumii islamice la adresa Occidentului și mai ales a SUA din cauza imaginii de puteri colonialist-imperialiste. Pe fondul competiției cu Rusia și în special cu China, care înregistrează o ascensiune fulminantă și emite pretenții să detroneze America, SUA s-au văzut nevoite să caute alți aliați strategici (ca parteneri economici, piețe de desfacere, surse de materii prime etc.).

⁹ În mai 2007, președintele Franței, Nicolas Sarkozy, recomanda americanilor, prin secretarul de stat, Condoleezza Rice, să-și îmbunătățească imaginea pe care o au în lume, ca prioritate absolută a administrației de la Washington. Vezi Fareed Zakaria, *Lumea postamericană*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 201.

¹⁰ Unii analiști consideră că această opțiune (poate etapă) este o gravă eroare a SUA, căci de fapt alta ar trebui să fie ordinea priorităților; state precum Brazilia, China sau India sunt de maximă importanță pentru geoeconomia unei mari puteri; de exemplu Fareed Zakaria, *op. cit.*, p. 208.

Lumea arabă este centrată pe valori religioase (islamice), așa încât din analiza strategiilor americani nu putea fi omis faptul că societățile din Orientul Mijlociu sunt tradiționaliste, profund conservatoare. Dezvoltarea unor relații bune cu SUA, pe toate palierele (politic, economic, cultural), nu este posibilă cât timp în majoritatea țărilor arabe există regimuri autoritariste nefavorabile modernității. Profesorul Paul Dobrescu notează că „nu poți dezvolta o societate modernă fără instituții care consacră modernitatea”¹¹, logică în care cea mai firească alegere este „construirea de replici” performante după modelele deja existente în societățile dezvoltate, desigur, cu o adaptare optimă la specificul culturii și al societății islamice. Pentru a le deschide și a le face receptive la parteneriate cu Occidentul, trebuia demarat mai întâi un amplu proces de reformare politică internă și de modernizare. De altminteri, așa cum am amintit, era un deziderat de care aveau nevoie, în primul rând, societățile arabe însele și propriii lor cetățeni. În asta a constatat forța acțiunilor și a mișcărilor anului 2011. Iar Obama a înțeles prea bine această așteptare și, cu ocazia Declarației de la Cairo, a transmis un mesaj tuturor musulmanilor în care a subliniat că drepturile omului sunt universale, de ele trebuie să se bucure orice ființă umană de pe acest pământ; nu sunt specifice doar națiunii americane („idealuri americane”), nici măcar nu trebuie privite ca valori occidentale. Drepturile omului sunt accesibile și destinate în egală măsură și popoarelor arabe. De fapt, ce mesaj (subliminal) a fost transmis atunci? Că SUA și națiunea arabă au obiective și așteptări comune, că nu sunt oponenți, dimpotrivă, sunt parteneri angajați în același proiect.

Cu siguranță regimurile despotice, fie de orientare fundamentalist-islamică (de exemplu, Iran sau chiar Algeria¹²), fie manifestate de „regimuri dictatoriale” cum au fost catalogate diferite republici islamice (de exemplu Irakul din timpul lui Saddam Hussein sau Libia lui Gaddafi etc.), nu sunt deschise unor astfel de parteneriate¹³. Așadar, trebuia găsită o formulă general valabilă pentru întregul univers islamic, prin care asemenea regimuri politice să fie schimbate sau transformate. Ipotetic vorbind, o atare finalitate ar fi fost posibilă fie prin aplicarea unei forțe din exterior (intervenție militară), fie prin manifestarea unei forțe din interior. În acest ultim caz, se putea înfăptui prin sprijinirea disidenței sau, acolo unde nu există ori nu este suficient de consolidată, prin încurajarea tinerilor sau a păturilor sărace de a revendica accesul la drepturi și libertăți specifice mileniului III. La fel de bine, cele două „câmpuri” (opозиția și tinerii/cetățenii arabi) pot interfera sau chiar acționa sinergic, într-un dozaj care să producă maximă eficiență, însă cu o expunere a actorilor cât mai redusă; este de fapt formula ideală. În cazul de față, acțiunile de stradă ale populației au fost dublate de forțele de opoziție internă, o disidență confuză, adesea nu profund legitimă și oricum nu

¹¹ Paul Dobrescu, *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane*, Iași, Editura Institutul European 2010, p. 11.

¹² În Algeria, integrismul islamic constituie un puternic pol de putere. Din anul 1980 are loc ascensiunea Frontului Salvării Islamice (FSI), care are principal obiectiv transformarea Algeriei în stat islamic după modelul iranian.

¹³ În schimb, SUA au dezvoltat de-a lungul timpului parteneriate stabile cu monarhiile din regiunea Orientului Mijlociu extins (Arabia Saudită, Iordania, Maroc, Bahrein, Qatar etc.), în fapt regimuri nu tocmai autentice de complianță nepunitivă în ceea ce privește raporturile cu propriii cetățeni.

îndeajuns de pregătită pentru preluarea puterii, cu atât mai puțin pentru modernizarea societății. Aceasta este și explicația întârzierilor înregistrate în evoluțiile de după momentul înlăturării de la putere a liderilor arabi, faptul că nu a existat o opoziție încheată, cu un bun exercițiu al mecanismului politic și cu o solidă susținere populară (legitimată), care să-i permită preluarea efectivă a puterii.

Majoritatea analiștilor au concluzionat că, în spiritul „doctrinei Obama”, administrația de la Washington nu va mai interveni, pe cât posibil, prin forța armată (*hard power*), în vederea „sanționării”¹⁴ unui regim dictatorial care încalcă cele mai elementare drepturi ale propriilor cetățeni, așa cum se întâmplă în nenumărate țări din Orientul Mijlociu. Asocierea cu comportamentul de putere imperia-listă nu ar face decât să crească și mai mult „fenomenul” de antiamericanism și tendința de închidere a societăților arabe în fața globalismului vestic. Așa încât va aștepta disciplinată ca regimurile să se democratizeze din interior (*soft power*) ori le va „încuraja” să se îndrepte pe acest drum (*smart power*). Dacă *soft power*¹⁵ atrage admirație, iar *hard power* provoacă groază în rândul opiniei publice internaționale, „puterea inteligentă” determină atât respectul opiniei publice internaționale, cât și teamă în rândul potențialilor adversari. Din această perspectivă, reconstruind abordarea promovată de Robert Kagan, profesorul Paul Dobrescu consideră că geopolitica este înlocuită de geoeconomie (intitulată „noua geo-politică”), iar aceasta presupune „ieșirea din logica conflictului”¹⁶ militar.

2. După „fenomenul Cairo” a urmat o altă etapă a strategiei *smart power*. Pe 26-27 aprilie 2010 a avut loc *summit-ul de la Washington* organizat de președintele Obama. Dedicat dezvoltării relațiilor dintre America și lumea musulmană, a reprezentat totodată o ocazie unică pentru schimbul de experiență și mai ales de informații între participanți¹⁷. De asemenea, *summit-ul* a scos în evidență rolul pe care poate și trebuie să-l aibă în secolul al XXI-lea educația, cercetarea și inovația. Chiar dacă nimeni nu a specificat, primul model de referință proiectat este cel occidental. Obama le-a recomandat invitaților (reprezentanți ai țărilor musulmane din întregul univers islamic — Afganistan, Nigeria, Indonezia etc.) să se întâlnească cu oameni de afaceri din SUA și oficiali guvernamentali pentru a face schimb de informații și a dezvolta o rețea de interconectare cu fluxurile de capital occidental. „Cuvintele de ordine” din timpul evenimentului au fost următoarele: „tinerii”, „spiritul antreprenorial”, ideea de „parteneriate”, libertatea de exprimare și manifestare etc.

¹⁴ Epoca în care SUA interveneau oriunde pe glob, cu sau fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU (sub egida NATO sau prin alianțe militare conjuncturale, cel mai adesea alături de Marea Britanie — a se vedea intervențiile din fosta Iugoslavie sau cea din Irak etc.), a apus, căci aceasta este esența paradigmei puterii inteligente.

¹⁵ Profesorul Paul Dobrescu comentează că *soft power* are ca surse „nu constrângerea, ci prestigiul, forța de influențare, atracția, capacitatea de a se impune prin consistența argumentelor”. Paul Dobrescu, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶ Totuși, este o falsă impresie să credem că rolul forței militare este minimalizat sau abandonat de actuala administrație de la Washington. Dimpotrivă. Pe fondul unei crize economice generalizate care a impus scăderea cheltuielilor în toate celelalte sectoare economice, liderii de la Pentagon au solicitat în contul cheltuielilor militare, pe anul financiar 2011, peste 700 de miliarde de dolari și Obama a fost întru totul de acord cu acest efort financiar colosal, deși inițial se arătase hotărât să scadă drastic bugetul alocat apărării.

¹⁷ <http://www.america.gov/entrepreneurship summit.html>

3. A urmat etapa în care oficiali ai Departamentului de Stat american au pornit în turnee de promovare a democrației în regiunea magrebiană (forumuri regionale sau internaționale, simpozioane, conferințe etc.). În perioada 25-28 octombrie 2010, în Maroc, secretarul de stat adjunct pe probleme economice, de energie și de afaceri al Departamentului de Stat al SUA, Jose Fernandez, a participat la mai multe evenimente publice (competiția anuală a tinerilor arabi antreprenori organizată de INJAZ¹⁸, Summit-ul Prezidențial Antreprenorial, Forumul Economic Mondial etc.). Cu aceste ocazii a reiterat sprijinul SUA pentru tinerii antreprenori arabi, pentru promovarea relațiilor SUA-Magreb și sporirea investițiilor în infrastructura din Orientul Mijlociu.

4. Apoi, la sfârșitul anului 2010, Jose Fernandez a început un nou turneu diplomatic în statele islamice din nordul Africii. În cadrul simpozionului intitulat „Statele Unite și Africa de Nord“, desfășurat în Algeria, în perioada 1-2 decembrie 2010, s-a urmărit „aprofundarea relațiilor economice (ale SUA, s.n.) cu țări cu majoritate musulmană din întreaga lume“¹⁹ și în mod special cu cele din Orientul Apropiat. A fost dezvoltat un nou proiect antreprenorial în sectorul public-privat intitulat „Parteneriatul Nord-African pentru Oportunități Economice“ (*North African Partnership for Economic Opportunity — NAPEO*²⁰) care urmărește încurajarea tinerilor antreprenori musulmani pentru dezvoltarea inițiativei în afaceri, ceea ce va avea un impact major și direct în planul creării de noi locuri de muncă. NAPEO va înființa câte un centru de excelență în fiecare stat magrebian (Algeria, Libia, Mauritania, Maroc, Tunisia). În concluzie, reprezentantul Departamentului de Stat al SUA și-a exprimat convingerea că asemenea parteneriate vor aduce o „schimbare pozitivă reală și durabilă în regiunea Maghreb“²¹. Parcurusul diplomatic a continuat cu vizite în Tunisia, Libia și Maroc.

5. La 13 ianuarie 2011, secretarul de stat, Hillary Clinton, a participat în Qatar (Doha) la cel de-al șaptelea „Forum pentru Viitor“²², ca escală a unui turneu oficial care a cuprins mai multe state (Emiratele Arabe Unite, Oman, Yemen și, în sfârșit, Qatar). Cu această ocazie, a ținut un discurs care punea în antiteză două planuri. Unul ce caracterizează actuala situație din regiune (șomajul ridicat în rândul tinerilor, instituții corupte și ineficiente, ordine politică stagnantă, îngrădirea drepturilor etc.), iar al doilea plan care pune în lumină o alternativă extrem de atractivă pentru populațiile din regiune, bazată pe următoarele elemente:

¹⁸ Este o organizație non profit independentă, sub coordonarea reginei Rania Al Abdullah II a Iordaniei, care promovează o nouă „cultură“ în care sectorul privat joacă un rol major și direct în dezvoltarea sistemului educațional. INJAZ este un membru al *International Junior Achievement Worldwide*, cea mai importantă organizație de tineret la nivel mondial.

¹⁹ <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847su0.8740155.html>

²⁰ Are ca principal obiectiv construirea unei rețele de comunicare între oameni de afaceri din Statele Unite și antreprenori din Algeria, Libia, Mauritania, Maroc și Tunisia, conform <http://www.america.gov/st/mena-english/2010/November/20101129140843yesdni0.5230829.html#ixzz1H25rSVjV>

²¹ <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847su0.8740155.html>

²² Fondat în 2004, Forumul pentru Viitor este o inițiativă între țările din Orientul Mijlociu — Africa de Nord și Grupul celor 8 economii puternic industrializate (G8). Oferă oportunități pentru instituțiile publice, societatea civilă și sectorul privat de a discuta despre reformele politice și economice menite să promoveze o mai mare libertate, democrație și creștere economică în regiune.

reforme politice, rolul tinerilor, al elitelor și în general al societății civile în cadrul evoluției sociale și economice din statele arabe, crearea de noi locuri de muncă, atragerea de capital străin și de investiții, de tehnologie și expertiză, îmbunătățirea educației, oportunități semnificative de angajare pentru tineri, viziune pozitivă etc., cuvinte și idei cu o forță aproape mistică. În concluzie, a transmis sprijinul SUA pentru generația de tineri în creștere din Orientul Mijlociu care „are potențialul de a realiza atât de mult”²³, iar SUA este dispusă să le ofere această șansă.

Trebuie observat că toate vizitele și declarațiile oficialilor americani din Orientul Apropiat sunt în spiritul paradigmei unui „nou început” și reprezintă de fapt onorarea promisiunii lansate de președintele Obama cu ocazia Declarației de la Cairo (iunie 2009) și mai apoi la *summit*-ul de la Washington din aprilie 2010. Această legătură este confirmată explicit de declarațiile secretarului de stat adjunct, Jose Fernandez²⁴. Este întocmai modalitatea pe care părintele paradigmei *smart power*, Joseph S. Nye, o intitula fără menajamente, încă din anul 2006, astfel: „În Orientul Mijlociu scopul e puterea inteligentă”²⁵. Desigur, ea poate fi interpretată din punctul de vedere al oponentilor proiectului de „unitate americano-arabă” ca o confirmare a faptului că orice act sau fapt este dominat de intenționalitate, că în consecință lucrurile nu s-au schimbat radical în politica externă a SUA nici după 2001. Hans-Peter Martin și Harald Schuman susțineau în cunoscuta lor lucrare *Capcana Globalizării* că „America dezinteresată care ajută restul lumii să-și rezolve problemele nu a existat niciodată”²⁶.

6. Cu ocazia *Conferinței de Securitate de la München (Germania) din 4 februarie 2011*, secretarul de stat american, Hillary Clinton, declara în fața oficialilor NATO, ai ONU, ai Uniunii Europene și ai Rusiei că schimbarea democratică în regiunea Orientului Mijlociu este o „necesitate strategică”. A fost pusă în discuție imperativitatea unor progrese reale în societatea statelor arabe, în care construcția unor „sisteme politice deschise și responsabile” reprezintă singura șansă ca instabilitatea să nu pună stăpânire pe regiune, iar problemele cetățenilor să-și găsească rezolvarea.

Dincolo de nivelul declarativ al programelor lansate cu diferite ocazii, strategia SUA are în vedere și un puternic pilon de susținere financiară: investiția a 8 miliarde dolari pentru acest scop și a încă 4-5 miliarde dolari asistență pentru întreprinderile mici și mijlocii. Dacă adăugăm acestor eforturi financiare (declarat deocamdată) alte peste 10 miliarde de dolari pe care SUA le injectează deja în economiile din Pakistan și Afganistan, se obține o imagine care reflectă în mod evident interesul și angajamentul geostrategic al SUA *pentru și în* lumea islamică.

Prin analiza conținutului latent al declarațiilor oficialilor americani a fost identificată funcția subliminală a acestor mesaje. Lansarea programelor de parteneriate antreprenoriale a oferit ocazia tinerilor musulmani de a accesa oportuni-

²³ <http://www.america.gov/st/democracyhr-english/2011/January/20110113130159nehpets0.8887751.html>

²⁴ <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847su0.8740155.html>

²⁵ Virgil Măgureanu, „Câteva considerații asupra noțiunii de *smart power* din perspectiva teoriei politice”, în revista *Sociologie Românească*, 2009, vol. VII, nr. 4, Editura Polirom, p. 66.

²⁶ Hans-Peter Martin, Harald Schuman, *Capcana globalizării*. Traducere de Traian Pleșca. București, Editura Economică, 1999, p. 382.

tăți de angajare imposibil de imaginat până atunci. Toate acestea au oferit o perspectivă asupra regulilor și mai ales asupra avantajelor pieței libere, ceea ce a dus implicit la dezvoltarea „spiritului antreprenorial“, căci „spiritul antreprenorial este armura care vă poate pregăti pentru supraviețuire“, susținea Naeem Zafar, profesor la Universitatea din California. A fost promovată deci o lume capitalistă și modernistă profund funcțională, un model de societate care venea exact pe orizontul de așteptare al tinerilor arabi, un „univers“ care nu putea fi refuzat. Dimensiunea perlocutivă a mesajului a fost atinsă: *trezirea conștiinței popoarelor arabe* în vederea abandonării „tradițiilor islamice retrograde“ și revendicarea unui sistem specific democrațiilor moderne (capitalism, liberalism, o lume dominată de libertatea de circulație a capitalurilor, serviciilor, persoanelor, locurilor de muncă etc.).

Doctrina puterii inteligente promovată și aplicată de actuala administrație de la Casa Albă i s-a potrivit de minune actualului președinte al SUA. Adept al unui stil mai degrabă persuasiv decât necombativ, Obama este recunoscut de mediile de specialitate pentru capacitatea de a aplica „metode neagresive pentru a-i face pe oameni să accepte schimbarea“²⁷. Calitățile personale²⁸ și forța cu care a schimbat viziunea de politică externă a Casei Albe au făcut pe mulți să vorbească despre două perioade în istoria Americii — „înainte de Obama“ și „după Obama“. De această dată nu a fost vorba de intruziune în treburile interne ale altor state, în sensul clasic al cuvântului, stil de politică specifică doctrinelor *hard power*. Acțiunile actualei administrații de la Washington s-au limitat la proiectarea în conștiința colectivă a societăților arabe a unei lumi moderne²⁹, în evidentă contradicție cu conservatorismul arab. Alternativa occidentală nu a făcut decât să dea naștere unei coeziuni la nivelul societății arabe și unui impuls colectiv dominant, care să accelereze evoluțiile politice care oricum s-ar fi produs; transformările organice ale societății civile islamice erau iminente. Prin identificarea unor obiective comune a rezultat forța mulțimii dezlănțuite care apoi a produs mutațiile politice actuale. Diferența este aceea că, într-un asemenea cadru controlat, ele au izbucnit aproape concomitent, nu dispersat, și oricum cu o forță incomparabil mai mare. În general masele de oameni au nevoie de un impuls pentru a se mobiliza, pentru a atinge nivelul critic, acea stare de contagiune colectivă ireversibilă, iar alternativa unei lumi capitaliste, deschisă spre parteneriate, așa cum a fost ea „postată“ de SUA, a reprezentat scânteia care a aprins curajul și a declanșat furia maselor³⁰. Așadar magnetismul lumii capitaliste și starea de ne-

²⁷ Evan Thomas, *Barack Obama, O alegere istorică*, București, Editura Litera Internațional, 2009, p. 20.

²⁸ Magnetism, capacitate de empatizare, inteligență emoțională, carismă, oratorie, modestie etc.

²⁹ Islamismul nu respinge în mod total (și necondiționat, s.n.) modernismul, însă refuză să accepte ideea că modernitatea ar fi un apanaj exclusiv al occidentalilor, conform Paul Brusanowski, *Religie și stat în Islam — de la teocrația medineză instituită de Muhammad la Frăția Musulmană din perioada interbelică*, București, Editura Herald, 2009, p. 11. Așadar, modernizare nu înseamnă în mod automat occidentalizare, iar modelul Turciei kemaliste este cel mai evident exemplu de societate modernă funcțională din spațiul islamic.

³⁰ În marea majoritate a cazurilor, revoltele au fost declanșate de tineri și de păturile sărace și deznădăjduite ale societății. Există o singură excepție: Tunisia. Aici, revolta a fost declanșată de clasa de mijloc. Conform statisticilor ONU, Tunisia avea un venit pe cap de locuitor de 3.290 dolari, rata șomajului atingea pragul de 30% în rândul tinerilor sub 25 de ani (la nivelul anului 2008), conform evaluărilor Băncii Mondiale <http://www.uneca.org/era2010/chap6.pdf>

mulțumire generală³¹ a cetățenilor statelor arabe care reclamau nevoia de schimbare au acționat sinergic și au determinat izbucnirea mișcărilor sociale. Să fie oare adevărat ce declarau cu câțiva ani în urmă cei doi specialiști în procesele de globalizare a economiei, Hans-Peter Martin și Harald Schuman, și anume că „politicienii de la Washington și consilierii lor sunt, la urma urmei, cei care prestabilesc regulile pentru integrarea globală în toate aspectele politicilor economice, comerciale, sociale, financiare și monetare, chiar dacă ei, adesea, nu sunt conștienți de acest lucru”³²?

Pe fondul frustrării generale care a culminat cu sinuciderea prin autoincendiere a lui Mohamed Bouazizi, în Tunisia, în data de 17 decembrie 2010 și după toate semnalele de „încurajare” transmise de oficialii americani cu ocazia evenimentelor menționate, au răbufnit proteste de amploare împotriva regimului din Tunisia care au produs un efect în lanț („efectul bulgărelui de zapadă” sau „efectul de domino”) în majoritatea statelor din regiune: Egipt, Algeria, Libia, Yemen, Bahrein³³, Iordania, Siria, dar și Maroc, Iran, Kuweit și chiar în Sudan, Liban, Arabia Saudită, Oman etc.

Elementul comun al primelor mișcări sociale este, în mod evident, compoziția socio-demografică a manifestanților, participarea covârșitoare a tinerilor. Cine poate dezvolta o forță suficient de puternică pentru a genera răsturnarea ordinii politice dintr-un stat? Machiavelli spunea: „Războiul este o treabă a celor tineri (...), căci ei sunt cei mai capabili să-l ducă la bun sfârșit”, iar regulile care controlează revoltele sunt asemănătoare cu ale războiului clasic (morți, răniți, incendii, arme letale etc.). De ce tinerii? Există o serie de particularități în profilul lor socio-psihologic. Tinerii arabi, doar ei, îndeplinesc cumulativ anumite „calități”. Sunt numeroși³⁴, sunt săraci și frustrați, sunt inconștient³⁵ de curajoși și

³¹ Revoltele din Orientul Mijlociu au fost provocate în primul rând de starea de sărăcie ce cuprinsese pături tot mai mari ale populației. Nu puțini erau cei care câștigau sub 1 dolar pe zi, ceea ce nu le putea asigura nici pe departe nivelul de subsistență. În contextul în care majoritatea statelor arabe înregistrau încă din anul 1994 o scădere a producției economice, oare cum vor supraviețui economiile acestor țări în timpul crizei mondiale actuale, care a îngenuchiat până și marile puteri ale lumii?! Mai ales că, după izbucnirea protestelor de stradă (începutul anului 2011), turismul, principala activitate economică pentru multe state arabe, a cunoscut scăderi istorice. În plus, tocmai în aceste state se înregistrează cea mai puternică creștere (explozie) demografică. Și nu în ultimul rând, nu este de neglijat nici faptul că pe fondul presiunii generale, multe guverne s-au văzut obligate să elimine subvențiile la produsele de bază. Iată deci dimensiunea dezastrului spre care se îndreaptă statele arabe. O schimbare era așadar imperativă.

³² Hans-Peter Martin, Harald Schuman, *op. cit.*, p. 354.

³³ Bahreinul este statul care se distinge de celelalte țări arabe cuprinse de convulsii sociale grave. În acest caz nu sărăcia a provocat mișcările de stradă (este un stat dezvoltat, cu un PIB de 19.641 dolari), ci chestiuni interconfesionale: deși populația este în proporție de 70% šiită, conducerea țării (Casa Regală) este asigurată de sunniți. Iar în această speță, Iranul a susținut direct majoritatea šiită care dorește atașarea la valorile religioase și politice de la Teheran, pe când minoritatea sunnită orbitează în jurul Arabiei Saudite.

³⁴ Din punct de vedere demografic, tinerii arabi constituie segmentul cel mai important al populației. În ultimii ani a avut loc o explozie demografică, media de vârstă în statele din Orientul Apropiat fiind de 22-24 de ani (în Yemen chiar de 18 ani). În multe regiuni din statele magrebiene 70% din populație este sub pragul vârstei de 30-35 de ani; în Africa se concentrează 95% din creșterea demografică mondială.

³⁵ Lipsa unei capacități depline de discernământ, situație specifică vârstei, îi face inconștienți în fața pericolelor generate de expunerea din timpul protestelor publice, cu atât mai mult la adresa unui regim dictatorial iresponsabil (așa cum s-a dovedit a fi regimul lui Gaddafi în Libia). Acesta este și motivul pentru care minorii nu intră sub incidența legii penale (până la împlinirea vârstei de majorat tinerii nu au calitate de subiect activ al infracțiunii; minoritatea este una dintre cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, așadar nu răspund în fața unor eventuale sancțiuni penale).

spontani, dar mai ales sunt bine informați și conectați la pulsul evenimentelor. Extinderea internetului, a telefoniei mobile și a canalelor TV prin satelit a favorizat accesul tinerilor la fluxul de informații și conectarea în timp real la pulsul evenimentelor și la tendințele momentului („puterea informației” pe care Alvin Toffler o intuia încă din 1970). Logarea la *site*-urile de socializare a dat naștere unor megarețele sociale de comunicare care au permis reacția extinsă a tinerilor. Una dintre primele acțiuni menite să stabilizeze situația a fost întreruperea internetului, deconectarea de la rețeaua internațională. Providerii de internet din Siria, Libia și alte țări islamice au întrerupt fluxul de date în încercarea de împiedicarea comunicarea dintre manifestanți. În februarie 2011, Hillary Clinton anunța de la Universitatea *George Washington* că, pentru a facilita comunicarea cu popoarele arabe, SUA au lansat conturi Twitter în arabă și persană. În schimb, numărul persoanelor adulte care folosesc internetul și sunt conectate la asemenea rețele de socializare este incomparabil mai mic. În plus, în raport cu tinerii caracterizați de elan revoluționar, „ideile celor vârstnici (inclusiv nevoile și așteptările, s.n.) rămân neschimbate”³⁶, adică nu revendică și nu produc nevoia de schimbare. Manifestațiile de la Cairo³⁷ au scos în evidență existența unei noi generații³⁸, cea a tinerilor care și-au făcut simțită prezența și mai ales voința, o generație capabilă să impună o nouă putere care să le reprezinte aspirațiile. Cu această ocazie, Piața Tahiri a devenit un simbol pentru poporul egiptean în lupta pentru obținerea libertății. Umberto Eco anticipa că tinerii au forța necesară pentru a face „să cadă alte turnuri”³⁹, desigur, nu avem cum să ratăm valoarea metaforică a avertismentului. Așadar, ei sunt în același timp frustrați, curajoși, spontani, bine conectați, dar și puternici. Tineri înglobau speranța unui viitor mai bun într-o societate modernă eliberată din încheștarea forțelor dictaturii politice și a tradiționalismului islamic.

Ecuția evoluțiilor din regiune este încărcată de două momente extrem de importante: lichidarea lui Osama bin Laden și a lui Moamar Gaddafi. Anunțul morții liderului rețelei teroriste Al Qaeda a venit într-un moment cum nu se putea mai oportun, în toiul prefacerilor social-politice din Orientul Mijlociu și nordul Africii. Din această perspectivă imagologică, dispariția lui Bin Laden, cel care „a respins democrația și drepturile individuale ale musulmanilor în favoarea extremismului violent”⁴⁰, are menirea să demonstreze, o dată în plus, că varianta

³⁶ Umberto Eco, *Înainte ca racul — războaie calde și populism mediatic*, București, Editura Rao Internațional, 2007.

³⁷ Imediat după anunțarea demisiei, Elveția a blocat conturile lui Mubarak, iar Consiliul Militar Suprem a preluat puterea până la instaurarea unei noi conduceri în urma unor alegeri libere. Inițial au fost promise alegeri libere în 6 luni, apoi în 9 luni, în prezent existând o confuzie generală în această privință. În ceea ce privește viața politică, dacă în privința alegerilor parlamentare există mai multe formațiuni candidate, propunerile de candidat la alegerile prezidențiale din Egipt par a fi limitate.

³⁸ De asemenea, tinerii sunt în antiteză cu conducătorii arabi. Indiferent că sunt monarhi sau președinți, mulți dintre ei erau în vârstă și dețineau puterea de câteva decenii (de exemplu Mubarak are 82 de ani, regele Arabiei Saudite are 87, al Algeriei 67 de ani, președintele Yemenului era la putere de 32 de ani, al Libiei de 42 etc.). Suprapunerea celor două planuri, cel al tinerilor săraci și neajutorați, fără acces la piața muncii, cu atât mai puțin a bunăstării, respectiv cel al liderilor vetuști („conducători gerontocratice”), care întrețin în jurul lor o adevărată camarilă risipitoare, a accentuat și mai mult ideea de nedreptate și inechitate socială.

³⁹ Umberto Eco, *op. cit.*, p. 252.

⁴⁰ <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>

militantismului islamic duce într-o fundătură și că a venit vremea ca experimentul integrismului religios să ia sfârșit. Într-un comunicat oficial al Casei Albe din 19 mai 2011, se subliniază că „oamenii din Orientul Mijlociu și Africa de Nord au luat viitorul lor în propriile mâini” și că „prin forța morală a nonviolentei, (...) au realizat mai multă schimbare în șase luni decât au realizat teroriștii în ultimele decenii”⁴¹. De asemenea, eliminarea fizică a lui Moamar Gaddafi din octombrie 2011, urmată de manifestațiile de bucurie din rândul cetățenilor, au scos la iveală dorința sinceră⁴² a populației de a se elibera de sub conducerea dictatorială („tiranică”) a celui care a monopolizat viața politică din Libia mai bine de patru decenii. Concluzia este una singură pentru națiunea arabă: șansa modernizării bate la ușă și ea nu trebuie ratată.

În ceea ce privește actuala viziune de politică externă a Administrației de la Washington, ea este încununată în acest moment de câteva victorii notabile. În primul rând, așa cum detaliem la începutul lucrării, a fost asigurat cadrul *modernizării societății arabe*, ceea ce va permite inclusiv dezvoltarea de „alianțe” politice, culturale și economice cu Occidentul. De asemenea, mai au un efect bine definit în cazul în care revoltele vor fi duse la bun sfârșit: *îndepărtarea fundamentalismului islamic* de la pozițiile de conducere. Prin focalizarea tinerilor către valorile moderniste, a fost distrasă atenția lumii islamice de la calea militantismului islamic. Totodată, prin asemenea transformări, sunt prefigurate premisele *dispersării organizațiilor extremist-teroriste*, principala amenințare la adresa națiunii americane, conform strategiei SUA.

Concluzie: Actuala reconfigurare a ordinii politice la nivelul statelor islamice nu este deloc străină de dimensiunile politicii externe⁴³ a marilor puteri. Între interesul geostrategic al actorilor internaționali (în special al SUA⁴⁴) și transformările social-politice din spațiul afro-asiatic, există o legătură de cauzalitate evidentă. Departe de a fi singura cauză care a antrenat avalanșa prefacerilor de ordin social-politic din spațiul afro-asiatic al islamismului, viziunea Casei Albe bazată pe paradigma *smart power* a venit pe orizontul așteptărilor și nevoilor popoarelor arabe, un câmp expus sugestiei și persuasibilității⁴⁵. Aceasta este una din

⁴¹ <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>

⁴² Rămâne de văzut dacă poporul libian este cu adevărat capabil de transformări reale (aparitia unei noi clase politice, instituționalizarea „organelor” statului etc.) ori va călca pe urmele Egiptului, care, după câteva luni de la înlăturarea lui Mubarak, pare a se găsi într-o înfundătură, ori cel puțin într-o totală confuzie din cauza absenței unor perspective viabile.

⁴³ Dincolo de factorii menționați, există tot mai mulți specialiști care consideră că, în viitor, pe fondul scăderii drastice a natalității la nivelul Europei (o „Europă îmbătrânită”) și al crizei alimentare care își face simțită prezența la nivel mondial, sporul demografic ridicat în rândul populației arabe poate deveni o amenințare la adresa securității sociale a statelor occidentale (se estimează că populația lumii va ajunge la aproximativ 7 miliarde în 2011 și la 9,31 miliarde până în 2050, conform unui raport publicat de ONU), și asta în primul rând din cauza lipsei locurilor de muncă de pe piețele din zona magrebiană și a înregistrării unei emigrații accentuate către occident. Iar modernizarea societății arabe, a sectorului privat, inclusiv dezvoltarea capitalistă, nu ar face decât să preîntâmpine asemenea riscuri. Sunt obiective pe termen mediu și lung.

⁴⁴ Lucrarea s-a limitat la analiza parcursului diplomatic al SUA în raport cu procesele din Orientul Mijlociu și Africa magrebiană. Este fără îndoială statul cu cea mai largă vizibilitate, dar asta nu înseamnă că statele europene, precum Franța sau Marea Britanie, nu erau interesate de asemenea mutații.

⁴⁵ Reprezintă tendința unui individ de a fi receptiv la influențe și de a accepta schimbări în atitudini și comportamente. Spre deosebire de sugestibilitate, persuasibilitatea implică conștiința acceptării și interiorizării

diferențele majore⁴⁶ ce separă actuala doctrină de politică externă a administrației de la Washington de cea a „regimurilor” anterioare (Bush și Clinton). Intensitatea și complexitatea convulsiilor sociale rezultă tocmai din existența unui interes comun al celor două forțe participante: pe de o parte SUA erau interesate de schimbarea „fizionomiei” regimurilor autoritariste care manifestau o vădită rezistență la noile cerințe ale parteneriatelor cu lumea occidentală, iar pe de altă parte era tot mai stringentă dorința societății civile islamice de a produce modificări structurale la nivelul conducerii statului⁴⁷. Evenimentele de la începutul anului 2011 reprezintă rezultatul suprapunerii și al conlucrării celor două categorii de „participanți” și interese. Din perspectiva factorilor exogeni, așteptările de schimbare erau centrate pe statele arabe cu regimuri dictatoriale, precum Iran, Libia, Siria etc., dar au existat și „pagube colaterale” ori de sacrificiu (de exemplu Egipt).

Având de partea lor groaza inspirată de mișcările de stradă din Orientul Mijlociu, statele occidentale vor continua să pună presiune asupra celorlalte regimuri din Orientul Mijlociu care nu au căzut pradă revoltelor, pentru a se reforma de bună voie. Există șansă să asistăm în scurt timp la o reșezare a întregului Orient Apropiat. Pe de altă parte, fundamentalistii încearcă în tot acest timp acreditarea ideii că țările arabe nu sunt pregătite pentru o democrație autentică și că de fapt s-au aruncat într-o cursă către o formă contemporană de colonialism, ținută de actanții internaționali. Iar într-un astfel de registru al resurgenței islamismului⁴⁸, statul care ar avea cel mai mult de câștigat și care își joacă propria carte este Iranul. Alt actor regional care poate acumula capital politic și beneficii economice în urma reșezărilor din Orientul Mijlociu și Africa de Nord este Rusia⁴⁹. De asemenea, noua ordine nu este lipsită de însemnătate nici pentru statul Israel, care se vede obligat să-și regândească viziunea de politică externă și, după caz, să culeagă roadele ori să suporte neajunsurile reconfigurării spațiului politic islamic.

Dintr-o perspectivă cultural-filozofică, spațiul Orientului Apropiat extins se remarcă astăzi, mai mult ca niciodată, ca un vast ținut al antinomiilor sociale și politice. Au loc deopotrivă tendințe și încercări de revolte (conflictualism), dar și de pace (formule de compromis), domină groaza, dar și speranța, este evidentă nevoia de schimbare, dar și de stabilitate (prezervare cultural-religioasă) etc.

mesajelor transmise. Vezi Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coordonatori), *Dicționar de Sociologie*, București, Editura Babel, 1993, p. 429. „Receptorii mesajelor persuasive sunt conștienți că se urmărește această schimbare și dispun de liberul arbitru în raport cu aceasta. Astfel, se urmărește atât satisfacerea nevoilor celui care persuadează, cât și ale celui persuadat”. Vezi Septimiu Chelcea, Petru Iluț, *Enciclopedie de psihosociologie*, București, Editura Economică, 2003, p. 257.

⁴⁶ Dacă până la Obama mai mulți lideri ai lumii islamice, în ciuda unui comportament politic intern abuziv la adresa propriilor cetățeni, represiv cu orice formă de disidență politică, dar și lipsit de vigoare economică, erau de multe ori parteneri stabili ai SUA, începând cu 2008 administrația de la Casa Albă s-a arătat decisa să abandoneze relațiile de colaborare (adesea conjuncturală) cu respectivele regimuri politice. Pe un fond dictat și de rațiuni de strategie ce urmăresc obiectivarea propriilor interese, SUA par interesate de aspirațiile cetățenilor din Orientul Apropiat.

⁴⁷ Este înregistrat un paradox prin faptul că, deși populațiile țărilor arabe musulmane din zonă percep statul ca principala amenințare la adresa vieții, a drepturilor și libertăților lor, arabii palestinienii văd constituirea unui stat ca fiind singura garanție de securitate și prosperitate.

⁴⁸ Adepții fundamentalismului religios pleacă de la premisa că lumea islamică nu ar fi capabilă să accepte bazele democrației moderne care presupune despărțirea dintre religie și stat. În opinia lor, statul islamic este fundamental opus statului democratic, el trebuie să aibă ca model statul teocratic medinez.

⁴⁹ Tulburările din spațiul menționat au oferit Rusiei ocazia să suplinească petrolul exportat din regiunea afectată pentru piețele occidentale și au permis o bună capitalizare politică (prin criticile energice, îmbibate de retorica umanitară a liderilor ruși, cu privire la încălcarea rezoluției ONU de către coaliția de state prezentă în Libia).

BIBLIOGRAFIE

- Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu (coordonatori), *Dicționar de Sociologie*, București, Editura Babel, 1993;
- Dobrescu Paul, *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane*, Iași, 2010, Editura Institutul European;
- Evan Thomas, *Barack Obama, O alegere istorică*, București, Editura Litera Internațional, 2009;
- Fareed Zakaria, *Lumea postamericană*, Iași, Editura Polirom, 2009;
- Gustave le Bon, *Opiniile și credințele*, București, Editura Științifică, 1995, Traducere de Leonard Gavrilu;
- Hans-Peter Martin, Harald Schuman, *Capcana globalizării*, București, Editura Economică, 1999, traducere Traian Pleșca;
- Paul Brusanowski, *Religie și stat în Islam — de la teocrația medineză instituită de Muhammad la Frăția Musulmană din perioada interbelică*, București, Editura Herald, 2009;
- Septimiu Chelcea și Petru Iluț, *Enciclopedie de psihosociologie*, București, Editura Economică, 2003;
- Umberto Eco, *Înainte ca racul - războaie calde și populism mediatic*, București, Editura Rao Internațional, 2007;
- Virgil Măgureanu, *Câteva considerații asupra noțiunii de smart power din perspectiva teoriei politice*, în revista „Sociologie Românească”, 2009, vol. VII, nr. 4, Editura Polirom, pp. 65-79.

Site-uri

- <http://www.america.gov/entrepreneurshipsummit.html>
- <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847su0.8740155.html>
- <http://www.america.gov/st/mena-english/2010/November/20101129140843yesdnil0.5230829.html#ixzz1H25rSVjV>
- <http://www.america.gov/st/democracyhr-english/2011/January/20110113130159nehpets0.8887751.html>
- <http://www.uneca.org/era2010/chap6.pdf>
- <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>